

Initiativärende. Kritik mot Rättspsykiatriska kliniken i Örebro, Örebro läns landsting, för klinikkens generella ordningsregler om dator- och tv-spel

Beslutet i korthet: Vid en inspektion av Rättspsykiatriska kliniken i Örebro kom det fram att kliniken hade beslutat om generella ordningsregler som innebär att patienterna inte får inneha vissa typer av dator- och tv-spel. JO beslutade att utreda om det finns rättsligt stöd för sådana regler.

Chefsöverläkaren kan besluta om generella ordningsregler i lokala rutiner. Reglerna får dock inte inskränka patienternas fri- och rättigheter på ett sätt som strider mot lag. Enligt JO omfattas spel som kan spelas via en dator eller en tv av den informationsfrihet som stadgas i 2 kap. 1 § regeringsformen, RF. Det krävs stöd i lag för att begränsa denna frihet. Det finns dock inte något lagstöd för att generellt inskränka patienternas rätt att inneha sådan egendom som det har varit fråga om här, och kliniken får kritik för ordningsreglerna.

JO anser vidare att det inte är självklart att ett dator- eller tv-spel med angivet innehåll kan – efter en bedömning i det enskilda fallet – omhändertas med stöd av 21 § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, LPT. Det kan finnas anledning att se över lagstiftningen, varför en kopia av beslutet skickas till Socialdepartementet för kännedom.

Initiativet

Vid min inspektion av Rättspsykiatriska kliniken i Örebro den 14–17 november 2011 kom det fram att kliniken hade utfärdat generella ordningsregler för dator- och tv-spel. I ordningsreglerna angavs att patienterna på kliniken inte får inneha spel med bl.a. ”realistiska våldsinslag” och ”avancerade och utmanande sexscener” (JO:s inspektionsprotokoll i ärende dnr 5734-2011 s. 9).

Då jag ansåg att det kunde ifrågasättas om klinikkens ordningsregler har rättsligt stöd beslutade jag att ta upp saken till utredning i ett särskilt ärende (JO:s dnr 1170-2012).

Utredning

Efter remiss anförde Landstingsstyrelsen, Örebro läns landsting, följande.

Enligt lag (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård § 2 gäller föreskrifterna i Hälso- och sjukvårdslag (1982:763) om skyldighet för landsting att erbjuda hälso- och sjukvård

även rättspsykiatrisk vård vilket innebär att den rättspsykiatriska vården ska bedrivas på ett sådant sätt att den uppfyller kraven på en god och säker vård.

Rättspsykiatriska kliniken har många patienter som lider av bland annat ångest, oro och aggressioner. Att patienterna spelar data- och TV-spel med realistiska sex- eller våldsinslag kan bidra till att dessa problem tilltar och allvarligt försvåra för patienterna att tillgodogöra sig vård och behandling som syftar till att dämpa dessa problem. Inslag av våld och sex på rättspsykiatriska avdelningar kan också upplevas som hotfullt och kränkande och ha en skadlig inverkan på ordning och säkerhet. Aktuell ordningsregel är framtagen och avsedd för vårdpersonal som stöd i sin omvårdnad och sitt bemötande av patienterna i syfte att patienterna på bästa sätt ska kunna tillgodogöra sig vård och behandling samt känna sig trygga i sin vardagliga miljö på avdelningarna.

Landstinget anser sig ha rättsligt stöd för ordningsregeln i Lag (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård § 21 där det klart framgår att en patient inte får inneha egendom som kan skada honom själv eller någon annan eller vara till men för vården eller ordningen på vårdinrättningen (punkt 5).

Örebro läns landsting anser, i och med ovanstående, att landstinget har stöd i lag för den lokala ordningsregeln inom rättspsykiatriska kliniken avseende data- och TV-spel med realistiska sex- eller våldsinslag.

Bedömning

Enligt 2 kap. 1 § första stycket RF är var och en gentemot det allmänna tillförsäkrad bl.a. dels frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor (yttrandefrihet), dels frihet att inhämta och ta emot upplysningar samt att i övrigt ta del av andras yttranden (informationsfrihet).

Av 2 kap. 20 § RF framgår att yttrandefriheten och informationsfriheten får begränsas genom lag eller i viss utsträckning efter bemyndigande i lag genom annan författning. En sådan begränsning får göras endast för att tillgodose ett ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle. Begränsningen får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den och inte heller sträcka sig så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen såsom en av folkstyrelsens grundvalar. Begränsningen får inte göras enbart på grund av politisk, religiös, kulturell eller annan sådan åskådning (2 kap. 21 § RF). De ändamål som får läggas till grund för inskränkningar i yttrande- och informationsfriheten anges i 2 kap. 23 § RF. Bland dem nämns allmän ordning och säkerhet samt förebyggande och beivrande av brott. Utöver de särskilt angivna ändamålen får begränsningar av informationsfriheten endast göras om det finns särskilt viktiga skäl för det.

I 21 § första stycket LPT ges bestämmelser om förbud att inneha viss egendom, däribland narkotika, alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel. Enligt paragrafens femte punkt får en patient inte heller inneha annan egendom som kan skada honom själv eller någon annan eller vara till men för vården eller ordningen på vårdinrättningen. Om sådan egendom som avses i första stycket påträffas ska den omhändertas. (Före den 1 oktober 2014 var bestämmelsen fakultativt utformad, dvs. egendom "fick" omhändertas.) Dessa bestämmelser gäller även vid vård enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, LRV (se 8 § LRV). Ett

omhändertagande av egendom enligt 21 § LPT ska föregås av en bedömning i det enskilda fallet.

I förarbetena till lagstiftningen (prop. 1990/91:58 s. 262) uttalades att ”annan egendom” som kan vara till skada för patienten eller till men för vården kan vara t.ex. gamla läkemedel samt vapen och tillhyggen som kan innebära risker för såväl patienten som andra patienter och vårdpersonal. JO har i tidigare ärenden (JO 1996/97 s. 301, dnr 723-1995 och JO 2000/01 s. 343, dnr 2563-1999) gjort bedömningen att begreppet ”annan egendom” kan anses innefatta pengar eller bankkort (”minutenkort”).

En vårdgivare ska enligt 2 kap. 2 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård (SOSFS 2008:18) ge skriftliga direktiv och säkerställa att ledningssystemet för kvalitet och patientsäkerhet innehåller rutiner som säkerställer att psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård ges i överensstämmelse med LPT och LRV. Av 2 kap. 4 § i föreskrifterna framgår att verksamhetschefen ska ansvara för att det finns rutiner som säkerställer att inskränkningar i en patients rätt att bl.a. inneha viss egendom endast görs med stöd av lag.

Av det anförda följer att chefsöverläkaren kan besluta om generella ordningsregler i lokala rutiner. Områden där ordningsregler kan behövas är t.ex. besökstider, användande av mobiltelefoner i gemensamma utrymmen och vilken egendom patienterna får ha på sina patientrum. Ordningsreglerna får dock inte inskränka patienternas fri- och rättigheter på ett sätt som strider mot den gällande lagstiftningen.

I detta fall har kliniken med hänvisning till 21 § LPT utfärdat generella ordningsregler som innebär förbud för patienterna att inneha vissa typer av dator- och tv-spel. Spel som kan spelas via en dator eller en tv omfattas av den informationsfrihet som stadgas i 2 kap. 1 § RF (jfr prop. 1997/98:43 s. 109 f. och 151). För att en begränsning av denna grundlagsskyddade frihet ska kunna göras krävs, som jag har redovisat ovan, stöd i lag.

Det finns inte något lagstöd för att generellt inskränka patienters rätt att inneha sådan egendom som det här har varit frågan om. Klinikens ordningsregler för dator- och tv-spel saknar alltså rättsligt stöd. Jag förutsätter att ordningsreglerna justeras i det aktuella avseendet, om detta inte redan har gjorts.

Den fråga som då väcks är om ett dator- eller tv-spel med ”realistiska våldsinslag” eller ”avancerande och utmanande sexscener” – efter en bedömning i det enskilda fallet – kan omhändertas med stöd av 21 § LPT.

Landstingsstyrelsen har i remissvaret uppgett att vissa spel allvarligt kan försvåra patienternas möjlighet att tillgodogöra sig vård och behandling och att de även kan ha en skadlig inverkan på ordning och säkerhet. Jag har förståelse för att det när det gäller vissa patienter finns behov av att begränsa innehavet av vissa dator- och

tv-spel. Det är emellertid problematiskt att ge en bestämmelse om tvångsbefogenheter ett alltför vidsträckt tillämpningsområde. I detta fall tillkommer även den viktiga omständigheten att den grundlagsskyddade informationsfriheten måste beaktas (jfr JO 2000/01 s. 310, dnr 1138-1999, och 2009/10 s. 316, dnr 3489-2007).

Enligt min mening är det inte självklart att 21 § LPT, som den är utformad, innefattar en sådan i lag tillåten begränsning av den grundlagsskyddade informationsfriheten som avses i 2 kap. 20 § RF. Det bör i sammanhanget noteras att bestämmelsen numera, efter den skärpning av bestämmelsen som trädde i kraft den 1 oktober 2014, innefattar en skyldighet att omhänderta egendom som kan vara till men för vården eller ordningen på vårdinrättningen. Det är inte minst mot den bakgrunden otillfredsställande att det finns utrymme för olika uppfattningar i frågan om huruvida bestämmelsen över huvud taget kan tillämpas i det aktuella hänseendet.

Det kan också konstateras att beslut enligt 21 § LPT inte kan överklagas. Bestämmelsen är dock inte helt okomplicerad att tillämpa. Även i andra fall än det aktuella kan det vara svårt att bestämma vad som ingår i begreppet ”annan egendom”. En överklagandemöjlighet skulle kunna bidra till att, genom utveckling av praxis, skapa en enhetlig rättstillämpning och vara till stöd för de bedömningar som görs vid sjukvårdsinrättningarna såvitt nu är i fråga. Det skulle även bidra till en ökad rättssäkerhet för dem som vårdas vid klinikerna.

Sammantaget leder det nu sagda till slutsatsen att det kan finnas anledning att se över lagstiftningen i dessa avseenden. Jag skickar därför en kopia av detta beslut till Socialdepartementet för kännedom.

Ärendet avslutas med den kritik mot de generella ordningsreglerna som framgår ovan.